

Araştırma Makalesi / Research Paper

ÖZBEK ÇOCUK EDEBİYATINDA ŞİİR*

Gülşah TUĞLACI**

Erhan SOLMAZ***

Öz

Çocuk edebiyatı, çocuklara etik ve estetik değerlerin aktarılmasını, çocuğun duygusal zekâsını, hayal gücünü, dil becerisini geliştirmeyi hedefleyen sözlü ve yazılı eserler bütünüdür. Didaktik yönünün lirik tarafından daha ağır bastığı bu edebiyat, çoğunlukla ideal olanı aktardığı için büyüklerin edebiyatından ayrılmaktadır. Türk dili, kültürü ve edebiyatının Türkistan sahasındaki önemli merkezlerinden olan Özbek edebiyatı, zengin bir çocuk edebiyatı külliyatına sahiptir. Özbek çocuk edebiyatı 20. yüzyılın başlarında yazılan Özbekçe ders kitaplarıyla şekillenmeye başlamış, 1930'lu yıllarda bağımsız bir edebiyat olarak ortaya çıkmıştır. Bu edebiyat, kitap, makale, bildiri gibi çeşitli türdeki çalışmalara konu edilse de genellikle ihmal edilmiş olan bir alandır. Bu çalışmanın amacı Özbek çocuk edebiyatının 1930'dan günümüze kadarki gelişimini incelemeyi, yetişkin edebiyatından ayrı bir kol olarak varlığını sürdüren Özbek çocuk edebiyatına farkındalığı artırmayı amaçlar. Dünya çocuk edebiyatlarından Özbekçeye yapılan çeviriler çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Çalışma materyali, çocuk edebiyatının yaygın türü olması sebebiyle şiir ile sınırlandırılmıştır. Araştırma, Özbek çocuk edebiyatının hangi siyasi/toplumsal olay ve unsurlar temelinde şekillendiği, hangi dönemlerde

Geliş Tarihi/ Date Applied: 24.04.2021 **Kabul Tarihi/ Date Accepted:** 12.09.2021

Makalenin Künyesi: Tuğlacı, G. – Solmaz, E. (2021). "Özbek Çocuk Edebiyatında Şiir". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 52, 359-384.

DOI: 10.24155/tdk.2021.188

* Bu makale, Özbekistan Çocuk Şiirleri (Solmaz ve Tuğlacı, 2020: 185-224) adlı kitap bölümünün Özbekistan Çocuk Edebiyatına Genel Bir Bakış (185-189) başlıklı giriş kısmından geliştirilmiştir.

** Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, gulsah.tuglaci@hbv.edu.tr Ankara / Türkiye.

ORCID ID: 0000-0003-1590-1664

*** Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, erhan.solmaz@usak.edu.tr Uşak / Türkiye.

ORCID ID: 0000-0003-4842-4614

ele alınabileceği, hangi şairler tarafından temsil edildiği, şiirlerin hangi temalar çerçevesinde kaleme alındığı sorularına odaklanır. Özbek çocuk edebiyatı bu çalışmada 1930-1960, 1960-1990 ve 1990'dan günümüze olmak üzere üç dönemde ele alınmıştır. Her dönemin siyasi ve toplumsal arka planı ve bunların tema açısından şiirdeki yansımaları incelenmiş, dönem özelliklerini taşıyan şiir örnekleri Türkçe aktarımlarıyla birlikte verilmiştir.

Anahtar sözcükler: Özbek çocuk edebiyatı, çocuk, şiir, şair, aktarım.

Poetry in the Uzbek Children's Literature

Abstract

Children's literature is body of oral and written works that aim to convey ethical and aesthetic values to children and develop children's emotional intelligence, imagination and language skills. Uzbek literature, which is one of the important centers of the Turkic language, culture and literature in the Turkestan area, has a rich children's literature corpus. Uzbek children's literature began to take shape with Uzbek textbooks written at the beginning of the 20th century, and emerged as an independent literature in the 1930's. Although Uzbek children's literature is the subject of various types of studies, it is an area that is generally neglected. This study aims to examine the development of the Uzbek children's literature from 1930 to the present, and to raise awareness of Uzbek children's literature. Translations from world children's literatures into Uzbek were excluded from the scope of the study. The study material is restricted to the common genre of children's literature, poetry. The research focuses on the following questions: What political/social events and factors influenced the Uzbek children's literature? What are the periods and who are the representatives of the Uzbek children's literature? What are types of themes in the Uzbek children's poetry? Uzbek children's literature has been examined in three sections in this study, 1930-1960, 1960-1990 and 1990-present. The study analyzes the political and social background of each period and their reflections in poetry in terms of themes, and includes examples of poems bearing the characteristics of the period with their Turkish translations.

Keywords: Uzbek children's literature, child, poetry, poet, transmission.

Giriş

Yaşamının büyük bir bölümünde iletişim hâlinde olan insan, yaşadıklarından edindiği tecrübeyi çeşitli yollarla gelecek nesillere aktarır. Bu aktarımı çoğu zaman sözle, bilhassa da edebî olarak estetize edilmiş sözlerle yapar. Bir anlamda edebiyatın doğuşu olarak da değerlendirebileceğimiz bu sürecin önemli ürünlerinden biri şiirdir. Türk edebiyatına tarihsel derin-

lik ve türler bakımından bütüncül bir gözle bakıldığında edebî geleneğimizin aslında bir şiir geleneği olduğu görülmektedir. İnsanımız yaşadığı her olayı şiirin sınırları içerisine almış ve aktarmıştır. Yaratıldığı bağlamdan bağımsız düşünemeyeceğimiz bu aktarma sürecindeki merkez unsurlardan biri de geleceğin habercisi ve yönlendirisi olan çocuklardır. Çocukların toplumun beklentileri dâhilinde yetiştirilmesi önemlidir. Bu doğrultuda çocuk gelişimindeki rolü dolayısıyla çocuk edebiyatı da önem kazanmaktadır. Çocuk edebiyatında genel olarak çocuğun duygusal, zihinsel dünyasını ve dil becerisini geliştirecek eserlerin ortaya konması hedeflenir. Bu edebiyat türü, iyi bir geleceğin nasıl inşa edileceği, bu kapsamda çocuğun yerinin ve öneminin ne olduğu sorunsalı üzerine odaklanır. Büyüklerin çocuğa dair beklenti ve hedefleri, idealize edilmiş toplum modelleri bu edebiyatın temel konularındandır.

Çocuk edebiyatı denildiğinde çocukların yaşlarına uygun olarak onların birey, toplum, tabiat ve gelecekle ilgili düşüncelerine ilham kaynağı olacak ve eğitime işlevini ön plana alan edebî yaratmalar akla gelmektedir. Şirin, kendi tanımında çocuk edebiyatının “çocuğa okuma alışkanlığı kazandırması yanında, edebiyat, sanat ve estetik yönünden gelişmesine katkı sağlayan, çocuğu duyarlı biçimde yetişkinliğe hazırlayan bir geçiş dönemi edebiyatı (2016: 17)” niteliğinde olması üzerinde durmuştur. Dursunoğlu ise çocuk edebiyatını “çocukların dil gelişimine katkıda bulunan, onların edebî ihtiyaçlarını karşılayan, çocuklar için, çocuklara göre yaratılmış edebiyattır (2007: 3)” şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımlardaki ortak düşünce, çocukları temel alan edebî ürünlerin çocuğun bilişsel ve duygusal gelişimine katkıda bulunduğu yönündedir.

Sözlü ve yazılı kültür ortamının oldukça zengin olduğu Özbekistan sahasında da kültürel aktarımın temel araçlarından biri olarak çocuklar görülmüştür. Yaratılan kültürel birikim çocuklar sayesinde ve dil marifetiyle nesilden nesile aktarılmıştır. Çocuğun gelecek olarak algılandığı bu yapının içerisinde elbette çocuğun edebiyatı da önem arz etmektedir. Didaktik yönünün lirik tarafından daha ağır bastığı bu edebiyat, çoğunlukla ideal olanı aktardığı için büyüklerin edebiyatından ayrılmaktadır. Çocuk edebiyatının hem folklor hem de pedagoji ile sıkı bir ilişkisi vardır. Jumaboyev (2010: 3), çocuk edebiyatının da çocukların seviyesine bağlı önemli eğitim meselelerini ortaya koyduğunu dile getirmiş; bu iki bilim dalının ortak amaç ve görevinin akla dair ahlaki ve estetik eğitim vererek çocukları çağımızın yararı evlatları olarak yetiştirmek olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda çocuk edebiyatının amacı, çocukların akıllarında fikirler uyandıracak, parlak ve zengin imajlara, yüksek düşüncelere, büyük işlere ilham verecek, aynı zamanda çocuğa etik ve estetik değerlerin aktarımını sağlayacak nitelik-

te eserler ortaya koymaktır. Öte yandan çocuk edebiyatını ninni, atasözü, bilmece, masal gibi folklor ürünlerinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Çocuk edebiyatı, annenin ağzından dökülen ve çocukla ilk iletişimi sağlayan ninnilerden, geçmişin bilgi ve tecrübesini aktaran atasözlerinden, çocuğun kavramsal zekâsını geliştiren masallardan, kimlik ve aidiyet bilincini pekiştiren destan ve hikâyelerden, eğlenceyi ön plana alan mizah şiirlerinden beslenerek yaratılan ve kendine has özellikleri bulunan bir edebiyattır. Araştırmacılar, sözlü yaratmaların çocuk edebiyatına da büyük bir zenginlik kattığı konusunda hemfikirdir. Kahhar, çocuk edebiyatının Özbek folkloru temelinde şekillendiğini (2014: 78) ve edebî türler yönüyle ondan beslendiğini (2016: 257) özellikle vurgulamıştır. Tarihsel seyir içerisinde hangi dönemde icra edilirse edilsin, Özbek çocuk edebiyatında genel anlamda vatan, doğa ve hayvan sevgisi, emek, anne baba sevgisi, yaşlılara hürmet, çalışkanlık, temiz ve disiplinli olma, insanları ve dünyayı sevme gibi konular işlenmiştir.

Gelişimi, türleri ve temsilcileriyle Özbek çocuk edebiyatı Özbekistan'da lise veya üniversitelerde okutulmak üzere hazırlanan kitaplara sıkça konu edilmiştir. Suyumov ve Jumaboyev (1995), Jumaboyev (1996; 2004), Matjon ve Qurboniyozov (2009) tarafından hazırlanan çalışmalar bunlardan bazılarıdır. Konuyu folklor kapsamında inceleyen çeşitli çalışmalar Safarov (1985), Azimov ve Hazratqulov (2011) gibi araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır.

Özbekistan'da Özbek çocuk edebiyatı üzerine çeşitli tez çalışmaları da yapılmıştır. Zulfiya Axmedova (1984) tarafından 60-70'li yıllar Özbek çocuk şiirinde mizah ve hiciv konusunun incelendiği çalışma; Barakayev (1994) tarafından 20. yüzyılın başında Özbek çocuk edebiyatı ve Abdulla Avloniy'in çalışmaları üzerine hazırlanan tez; Kavsar Turdiyeva (1994) tarafından hazırlanan çağdaş çocuk şiirciliğinde etik değerler konulu tez ve Dilshod Rajabov (1995) tarafından 80'li yıllar Özbek çocuk şiirindeki bazı edebî maharet sorunlarının ele alındığı çalışma bunlardan bazılarıdır.

Özbek çocuk edebiyatının çeşitli yönlerinin ele alındığı makale ve bildiri şeklinde çalışmalar da mevcuttur. Curayeva (2010), 80-90'lı yıllar Özbek çocuk şiirinde, örneği fazla bulunmayan *hiciv* türünü betimlemiştir. Kahhar (2014), Özbek çocuk edebiyatında yayıncılık faaliyetlerini ele aldığı bildirisinde, konuyu pek çok görselle desteklemiştir. Bir başka bildirisinde ise çağdaş Özbek edebiyatının çeşitli sorunlarına değinmiş, bilhassa Sovyet devri baskısının doğurduğu problemlerin günümüzdeki izlerinin ortadan kaldırılması gerekliliği üzerine yoğunlaşmıştır (Kahhar, 2016). Turaeva (2016), Özbek çocuk şiirinde *doğa* temasını konu aldığı makalesinde mevsimler üzerine yazılan şiirleri ve bu şiirlerde kullanılan tasvir vasıtalarını incelemiştir. Turdieva'nın 2017'de yayımlanan makalesi *Çağdaş Özbek Çocuk Şiirinin*

Özellikleri (Osobennosti sovremennoy uzbekskoy detskoy poezii) başlığını taşısa da çalışma esasen Miraziz A'zam'ın çocuklara yönelik ortaya koyduğu eserlerin içerik bakımından kısa bir değerlendirmesini içermektedir. Çocuk edebiyatında *eğitim* meselesi araştırmacıların dikkatini çeken konulardandır. Turaeva (2015), konuyla ilgili bir makalesinde 50-60'lı yıllar Özbek çocuk şiirinin eğitici değerlerini bazı örnek şiirler üzerinden yorumlamıştır. Jami-lova (2020) ise Özbek çocuk şiirinde *eğitim* konusunu ele aldığı kısa bildirisinde konu üzerine birkaç örnek vermiştir. Daha güncel çalışmalardan biri, Soner Sağlam ve Erol Sakallı editörlüğünde hazırlanan *Türk Dünyasından Çocuk Şiirleri* (2020) adlı kitapta yer almaktadır. Kitabın *Özbekistan Çocuk Şiirleri* (185-224) başlıklı bölümü Solmaz ve Tuğlacı tarafından hazırlanmış, ilgili bölümde çeşitli şairlerden ve konulardan seçilen kırk adet Özbek çocuk şiirine Türkçe aktarımlarıyla birlikte yer verilmiştir. Burada bir kısma değinilmiş olmakla birlikte Özbek çocuk edebiyatı üzerine yapılan çalışmalar, yeterli seviyede değildir ve sahada nitelikli, kapsamlı çalışmalar açısından önemli bir boşluk söz konusudur.

Bu çalışma, yukarıda adı geçen kitap bölümünün giriş kısmından (Solmaz ve Tuğlacı 2020: 185-189) geliştirilmiştir. Söz konusu çalışmanın amacı esasen Özbek çocuk şiirlerinden örneklerle Türkçe aktarımlarıyla birlikte yer vermektir ve sınırlılıkları gereği Özbek çocuk edebiyatıyla ilgili genel bilgiler giriş kısmında özetle verilmiştir. Bu çalışma ise Özbek çocuk edebiyatının gelişimini örneklerle daha detaylı şekilde inceleyip betimlemeyi, yetişkin edebiyatından ayrı bir kol olarak varlığını sürdüren Özbek çocuk edebiyatına farkındalığı artırmayı amaçlamaktadır. İnceleme, esasen toplumsal değişim ve dönüşümlerin çocuk şiirlerinin içeriğindeki yansımalarını ele alır. Bu doğrultuda Özbek çocuk edebiyatının hangi siyasi ya da toplumsal olay ve unsurlar temelinde şekillendiği, hangi dönemlerde ele alınabileceği, hangi şairler tarafından temsil edildiği, şiirlerin hangi temalar çerçevesinde kaleme alındığı sorularına odaklanır. Dünya çocuk edebiyatlarından Özbekçeye yapılan çeviriler çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Çalışmanın korpusu, çocuk edebiyatının yaygın türü olması sebebiyle *şiir* ile sınırlandırılmıştır. Şiirlerin biçim ve üslup tahlilini yapmak, çalışmanın amaçlarından biri değildir. Şiirler, tema, metin ve zihniyet bağlamında incelenmiştir. Örnek olarak kullanılan şiirlerin seçiminde genellikle konu bakımından ilgili dönemin karakteristik özelliğini yansıttığına dikkat edilmiştir. Çalışmanın sınırlılıkları gereği her bir örnek şiirin tamamı değil, bir bölümü alınmıştır. Atıf yapılan kaynakların orijinal künye bilgileriyle tutarlılık sağlanması ve makalenin kendi içerisindeki bütünlüğünün korunabilmesi açısından tüm Özbek kişi adlarının yazımında Özbek Latin alfabesine bağlı kalınmıştır. Türkiye'de yayımlanan bazı çalışmalarda Türk Latin alfabesine uyarlanarak yazılmış olan Özbek kişi adları, bu tercihin istisnasıdır.

Özbek Çocuk Edebiyatının Dönemleri ve Temsilcileri

20. yüzyıl başlarında Türkistan'da basın yayın işlerinin, Avrupa tarzı eğitim faaliyetlerinin başlaması ve Özbekçe ders kitaplarının yaygınlaşmasıyla Özbek çocuk edebiyatı şekillenmeye başlamış, 1930'lu yıllarda ise tam gelişme noktasına ulaşmıştır (Kahhar, 2016: 257). 1930'lu yıllardan itibaren sadece çocuklar için yazan kalemler yetişmeye, şiirde tam anlamda çocuk karakterler ortaya çıkmaya başlamıştır. 1930'lu yıllardan itibaren edebiyatın müstakil bir kolu olarak gelişme gösteren Özbek çocuk edebiyatı, elbette bu yıllardan önceki edebî birikimden tamamen bağımsız değildir. Çocuk folkloru, pendname türündeki eğitici-ahlaki eserler ve ilk ders kitapları Özbek çocuk edebiyatının temellerini oluşturmaktadır. Bu fikirden yola çıkarak Suyumov ve Jumaboyev (1995: 46), Barakayev (2009: 4) gibi araştırmacılar, Özbek çocuk edebiyatını genellikle 20. yüzyılın ilk çeyreğinden başlatır; Hamza Hakimzoda Niyoziy, Sadridin Ayniy, Abdulla Avloniy eserlerini bu edebiyatın şekillenmeye başladığı dönem kapsamında ele alırlar. Matjon ve Qurboniyozov, konu hakkındaki düşüncelerini şu şekilde ifade eder:

20. yüzyılın başlarında A. Avloniy, Hamza, M. Abdurashidxonov eserleriyle esasen Cedit edebiyatı temelinde şekillenen Özbek çocuk edebiyatı, 20'li yılların sonuyla 30'lu yılların başında dönem meselelerinin gerçekçi tasviri aracılığıyla yeni bir aşamaya geçmiştir (2009: 9).

Eldeki mevcut kaynaklarda, Özbek çocuk edebiyatının 1930'dan bağımsızlığa kadar geçirdiği gelişim süreci için belirli bir tarihî sınıflandırma yapılmamıştır. Bununla birlikte genellikle İkinci Dünya Savaşı (1941-1945), Stalin'in ölümünün ilerleyen süreçte getirdiği rahatlık sebebiyle 50'li yılların sonlarıyla 60'lı yılların başları, millî uyanışın harekete geçmeye başladığı 80'li yıllar ve ardından gelen bağımsızlık, edebiyatta da etkisini gösteren kırılma noktaları olarak değerlendirilir. Bu çalışmada Özbek çocuk edebiyatı, gelişme noktasına ulaştığı 1930'lu yıllardan itibaren ele alınacak ve aşağıdaki başlıklar takip edilecektir:

1. 1930-1960 Dönemi Özbek Çocuk Edebiyatı
2. 1960-1990 Dönemi Özbek Çocuk Edebiyatı
3. 1990 ve Sonrası Bağımsızlık Devri Özbek Çocuk Edebiyatı

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ilgili dönemin toplumsal ve siyasi arka planı, edebî ortamı hakkında genel bilgiler verilmiş, dönem özelliklerini yansıtan örnek şiirler ile onların Türkçe aktarımlarına yer verilmiştir.¹

1930-1960 Dönemi Özbek Çocuk Edebiyatı

1930'dan 50'li yıllara kadar olan süreç, tüm Türkistan halkı gibi Özbek-

1 Örnek şiirler Özbekçeden Türkçeye Gülşah Tuğlacı tarafından aktarılmıştır.

lerin de siyasi ve sosyal hayatının sarsıntılı olduğu bir dönemi kapsamaktadır. Bölgede Sovyet Rusya tarafından uygulanan Sovyetleştirme politikası 1935 yılından itibaren daha da şiddetlenmiş; 1937-39 yılları arasında iki milyondan fazla Türkistanlı hapsedilmiş, bir kısmı ise ölüme mahkûm edilmiştir (bk. Hayit, 2000: 168-172). Müstakil bir edebiyat olarak Özbek çocuk edebiyatının ilk aşaması işte bu baskı yıllarına denk gelir. Bu dönemde meydana getirilen edebî ürünler Sosyalist realist edebiyatın etkisiyle şekillenmiş, özellikle *din* ve *milliyetçilik* konuları yasaklanmıştır (bk. Karimov vd., 1999: 41-42). Şiirlerde *vatan* konusu Sovyetler üzerinden işlenmiş; Moskova, Kremlin, Kızıl Meydan, Kızıl Ordu övülmüştür. Şair ve yazarlar, Şûra'nın ortaya koyduğu düzeni övmeye bir bakıma mecburdur.

Bu yıllarda ilk defa sadece çocuklar için yazan şair ve yazarlar yetişmiştir. Çocuk edebiyatına şiir sahasında G'ayratiy, Sul-ton Jo'ra, Zafar Diyor, Adham Rahmat, İlyos Muslim, Mahmuda Oqilova, Shukur Sa'dulla, Quddus Muhammadiy, Tolib Yo'ldosh gibi isimler hizmet etmiştir. Ayrıca Özbek edebiyatının önde gelen temsilcilerinden G'afur G'ulom, Oybek, Hamid Olimjon, Elbek gibi isimler de bazı eserleriyle çocuk edebiyatının gelişimine katkıda bulunmuştur.

1930'lu yıllardan itibaren toplumsal hayatta ortaya çıkan gelişmelere bağlı olarak Özbek şiirinin temasında da bazı değişimler olmuş; *kolhoz*, *tarım*, *emekçilik*, *hüner*, *üretim* gibi konular şiirde geniş yer bulmaya başlamıştır. Bunların yanı sıra *eğitim*, *okul*, *kitap sevgisi* ve *alfabe* de çocuk şiirlerinde ele alınan önemli konulardandır. Bunlara Zafar Diyor'ın *Birinchi Qadam* (İlk Adım); Sul-ton Jo'ra'nın *Harflar Paradi* (Harfler Geçidi), *Tinish Belgilarining Majlisi* (Noktalama İşaretlerinin Meclisi), *Kimning Xati Chiroyli* (Kimin Yazısı Güzel); Adham Rahmat'ın *Ta'til Kunlari* (Tatil Günleri), *Birinchi Sentabr* (Bir Eylül) adlı şiirleri örnek gösterilebilir (Barakayev, 2009: 6). Zafar Diyor'ın *Kitob, Mening Do'stimsan!* (Kitap, Benim Dostumsun!) adlı şiiri de kitap kıymetini ve sevgisini çocuk diline uygun bir şekilde işlemektedir:

Seni jondan sevaman,	<i>Seni candan severim,</i>
Meni tilga o'rgatding.	<i>Bana dili öğrettin.</i>
Hadya qilib ilm-fan,	<i>Hediye edip ilim, fen,</i>
Yorug' yo'llar ko'rsatding.	<i>Parlak yollar gösterdin.</i>
Shuning uchun deymanki:	<i>Bunun için diyorum ki</i>

Kitob, mening do'stimsan! (Umarova vd., 2019: 37-38) *Kitap, benim dostumsun!*

Tabiat bilinci ve *hayvan sevgisi* dönem edebiyatının ön plana çıkan diğer temalarındandır. Zafar Diyor'ın *Navbahor* (İlkbahar), *Qushlar*

Qo'shig'i (Kuşlar Şarkısı); Adham Rahmat'ın *Gunafsha* (Menekşe), *Hayvonot Bog'ida* (Hayvanat Bahçesinde); Sulton Jo'ra'nın *Bahorimiz* (Baharımız); Mahmuda Aqilova'nın *Bahor* (Bahar), *Ayiqcha* (Ayıcık) gibi eserleri çocuklara tabiat ve hayvan sevgisini aşlamak amacıyla yazılan şiirlerden bazılarıdır (Barakayev, 2009: 9). Bu tür şiirlerde çocuklara sadece çevre bilinci değil, üretim bilinci de aktarılmaya çalışılmıştır. Bazı şiirlerde tabiatın güzelliği ve zenginliği, vatanın güzelliğiyle bağdaştırılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı (1941-45), kaçınılmaz olarak edebî sahada da etkisini göstermiştir. *Kahramanlık*, *vatanperverlik*, *seferberlik* ve *fedakârlık*, şiirin ana konusu hâline gelmiştir. Şairler, çocuklara yönelik şiirlerinde *millet sevgisi*, *vatan savunması* gibi konuları coşkulu bir dille işlemişlerdir. Ancak bu şiirler, gerçek millî benliği yansıtmaktan ziyade Sovyet sistemini yüceltme ve ona bağlılığı bildirme şeklinde tek yönlü bir yaklaşımın ürünüdür. Bu tür şiirlerde Quddus Muhammadiy'in *Vatan Uchun Jang Qilaman* (Vatan İçin Cenk Edeceğim, 1941) şiirinde de olduğu gibi mücadele ve savaşçılık ruhu doğrudan çocuk karakterlerin ağzından ifade edilmiştir:

Yaxshi niyat bilan tuqqan, *İyi niyet ile doğuran,*
Qand deganda asal tutgan, *Şeker deyince bal tutan,*
Peshonamiz silab boqqan *Alnimızı okşayarak bakan*

Ona yurt deb jang qilaman. (Muhammadiy, 1981: 25) *Ana yurt için cenk edeceğim.*

Şiirde toplumsal menfaat ve vatan için fedakârlık duygusu ön plana çıkarılırken düşman için *hilekâr*, *cellat*, *zalim*, *faşist* gibi sıfatlar kullanılmıştır. Yine Muhammadiy tarafından kaleme alınan *Askar Qiz* (Asker Kız, 1942) adlı şiirde kız çocukları da savaşçı kimlikle düşmana diz çöktüren, korkusuz, vatanını seven, cephede yaralı askerin doktoru olan, merhametli ve fedakâr bireyler olarak tarif edilmiştir:

Hur qiz askar safida, *Hür kız asker safında,*
Ul ham yovning qastida, *O da düşman kastında,*
Jangga borar yigitday, *Cenge gider yiğit gibi,*
Ot o'ynatib askar qiz. *At sürerek asker kız.*
Oy yuzidan nur tomar, *Ay yüzünden nur damlar,*
Yovlarga sochar zahar, *Düşmanlara zehir saçar,*
Ozodlikning yo'lida *Özgürlüğün yolunda*

Ko'krak kergan askar qiz. (Muhammadiy, 1981: 26) *Göğüs geren asker kız...*

Zafar Diyor tarafından savaş yıllarında kaleme alınan *Biz Yashamoq Istaymiz* (Biz Yaşamak İstiyoruz) adlı şiir de dönemin sosyal ve siyasi or-

tamını edebiyata açıkça yansıtan eserlerden biridir:

Biz yashamoq istaymiz	<i>Biz yaşamak istiyoruz,</i>
Qul bo‘lishga ko‘nmaymiz.	<i>Kul olmayı kabul etmiyoruz.</i>
Demak, ozod yashash-chun	<i>Demek ki hür yaşamak için</i>
Yovga omon bermaymiz!	<i>Düşmana aman vermiyoruz!</i>
Shunday ekan o‘rtoqlar,	<i>Öyleyse dostlar,</i>
Qani yuring ilgari.	<i>Haydi, yürüyün ileri!</i>
Razil Gitler ustiga	<i>Rezil Hitler üstüne</i>

Haybatli tog‘ singari. (Suyumov ve Jumaboyev, 1995: 130) *Heybetli dağ misali.*

Mücadele ruhunun coşkuyla dile getirildiği bu gibi pek çok şiirde, savaş ortamının yarattığı önceliklerden biri olarak çocukların vatan yolundaki bağlılık, kahramanlık ve fedakârlık duygularının pekiştirilmesi amaçlanmıştır. Vatan hizmeti, bazı şiirlerde gerektiğinde düşmana karşı bire bir savaşırken bazılarında iyi bir eğitim alıp, bilimin çeşitli dallarında uzmanlaşarak vatanına fayda sağlamaktır. G‘afur G‘ulom‘ın 1941 tarihli *Bilib Qo‘yki, Seni Vatan Kutadi* (Bil ki Vatan Seni Bekliyor!) adlı şiirinde vatan hizmetinin iyi bir eğitimden geçtiği ifade edilir (G‘ulom, 1983: 83). Şair, bu şiirde çocukların ilim yolunda ilerleyerek mühendis, diplomat gibi nice mevkilerde vatanlarına hizmet edeceklerini umut dolu satırlarda dile getirmiştir. Bu dönemde, askerlerin aile ve sevgililerine ya da aile bireylerinin askerlere yazdıklarını konu alan şiirsel mektuplar da ön plana çıkar. Bu tür şiirler arasında, cephede savaşarak şehit olan Sulton Jo‘ra‘nın cephedeyken kaleme aldığı *Sog‘inib* (Özleyip), *Sog‘inchli Salom* (Hasretli Selam), *Salom Xat* (Selam Mektup) gibi şiirleri önemlidir (Mirzayev vd., 1993: 29-32; Suyumov ve Jumaboyev, 1995: 130-132).

İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra edebiyatta *Kızıl Ordu*‘nun kahramanlığına övgüler yağdırma ve Stalin propagandacılığı ön plana çıkmıştır. Suyumov ve Jumaboyev (1995: 133), bu dönemde *Stalincilik* siyasetinin bir sonucu olarak *tek fikirlilik* illetinin yayılmaya başladığını ifade eder. Sovyet düzeninin sadece olumlu yönlerini göstererek ona övgüler yağdırmak yönündeki baskı, çocuk edebiyatını da olumsuz etkilemiş, sanatkarların özgün eser verme süreçleri ciddi erozyona uğramıştır. Bu dönemde vatanın özgürlüğünü, güzelliğini, halkın fedakârlığını, galibiyet duygusunu konu alan şiirler sıkça kaleme alınmıştır. Zafar Diyor‘ın *To‘yona* (Düğün Hediyesi) adlı şiiri zafer kutlaması niteliğindedir:

Bu g‘oliblar yurtida	<i>Bu galipler yurdunda</i>
Tezda bo‘lar ulug‘ to‘y.	<i>Hemen olur büyük toy.</i>

Jaranglatar borliqni, *Yankılanır her yerde,*
Shodon kulgi, qo'shiq, ko'y. (Diyor, 1946: 17) *Şen kahkaha, şarkı,*
türkü.

Savaşın meydana getirdiği kayıplar nedeniyle bir toparlanma, tamir ve yeniden kurma dönemine girilmiş; bu da şiirlerdeki *emek* ve *emekçi* temasını canlandırmıştır. Çocuk şairleri arasında bu dönemlerde katılan Po'lat Mo'min'in 1949-51 tarihli *Obod O'lkam* (Abat Ülkem) başlıklı şiiri, dönemin tipik edebî yaklaşımını yansıtmaya bakımdan dikkate değerdir:

Paxta ekib dong taratgan, *Pamuğuyla şöhrət salan,*
Mehnat bilan baxt yaratgan, *Emek ile baht yaratan,*
Bog'laringga gul yarashgan, *Bağlarına gül yaraşan,*
Ozod o'lkam, obod o'lkam, *Azat ülkem, abat ülkem,*
O'zbekiston, O'zbekiston! *Özbekistan, Özbekistan!*
Rus xalqi bor, ish boshing bor, *Rus halkı var, ustabaşın var,*
Saflarda teng qardoshing bor. *Saflarda ortak kardeşin var.*
Partiyang bor — quyoshing bor, *Partin var, güneşin var,*
Sen har mahal sharqda mash'al, *Sen her zaman doğuda meşale,*
O'zbekiston, O'zbekiston! (Mo'min, 1972: 45-47) *Özbekistan, Özbekistan!*

Şiirde vatanın özgürlüğü, güzelliği ve emek ehli yüceltilirken Sovyetlere de övgüler yağdırılır. Sovyet sisteminin propagandalaştırdığı *emek* ve *emekçilik* konusu pamukçuluk üzerinden işlenmiştir. Rusya'nın ticari politikaları sonucu pamukçuluk Türkistan için âdeta bir seferberliğe dönmüş, genç yaşlı herkesin pamuk üretimine katkıda bulunması teşvik edilmiştir. Bu politikanın etkisiyle pamuk yetiştiriciliği konusu çocuk edebiyatının hemen hemen her döneminde emek, vatan sevgisi, doğanın güzelliği gibi çok çeşitli bağlamlarda işlenmiş; daima vatan için gönül verilerek sevgiyle yapılan bir iş olarak yansıtılmış, zorlukları ve ağır çalışma şartları asla dile getirilmemiştir. Yukarıdaki şiirde de baht ve mutluluğun anahtarının *emek* olduğu mesajı verilirken pamuk tarlaları için *altın madeni* benzetmesi yapılmıştır.

1940-50'li yıllardaki tüm olumsuzluklara rağmen çocuk edebiyatı yazarlarının sayısı artmış; Quدرات Hikmat, Hamidulla Yoqubov, Obid Rasul, Jo'ra Rahim, Aziz Abdurazzoq, Po'lat Mo'min, Tursunboy Adashboyev, Safar Barnoyev, Safo Ochil gibi ümitli genç yazarlar yetişmiştir. Bu dönemde özellikle çocukların seviyesine uygun kısa heceli, sade, etkili, coşkunun mısraları yazılmıştır. Savaş sonrasında kaleme alınan şiirlerde, savaşçılık, kahramanlık, mücadele, vatan savunması gibi konular, yerini *vatan*

sevgisi, savaş karşıtlığı, birlik, barış ve dostluk temalarına bırakmıştır. Shukur Sa'dulla'nın *Tinchlik Qushi Haqida Men O'qigan She'r* (Barış Kuşu Hakkında Okuduğum Şiir) adlı eserinde de olduğu gibi artık gökyüzünde barış çığlıkları atan güvercinler uçmaktadır:

Ko'z solaman: Har uydan *Bakıyorum, her evden*
 Uchib chiqar oq kaptar. *Uçup çıkar ak güvercin.*
 Charx uradi osmonda, *Kanat çırpar gökyüzünde,*
 Tinchlik! — deya solib jar. *"Barış!" diye seslenerek...*

(Matchonov vd., 2020: 137-138)

G'afur G'ulom da "Büyük küçük hepimiz, barışın askeriyiz (G'ulom, 1983: 38)." dediği *Kaptar Uchar, G'oz Uchar* (Güvercin Uçar, Kaz Uçar, 1951) adlı şiirinde *barış* temasını işlemiştir. Quddus Muhammadiy *Urushga Yo'l Bermaymiz* (Savaşa İzin Vermiyoruz) adlı şiirinde savaşın getirdiği felaketleri hatırlatarak "Emekçi halk hiçbir zaman istemez savaş, kendi kurup var ettiği huzurlu dünyayı bozmayı (Muhammadiy, 1987: 14)." satırlarına yer vermiştir. İlyos Muslim'in *Do'stlik* (Dostluk), Po'lat Mo'min'in *O'g'il Bola va Qiz Bola* (Erkek Çocuk ve Kız Çocuk) şiirleri de benzer konularda kaleme alınmıştır.

1953'te Stalin'in ölümüyle başlayan yumuşama ve rahatlık havası 50'li yılların sonlarında Özbekistan'a da gelmiştir. 1956'da Fitrat, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Usmon Nosir, Botu gibi yazarların aklanması da dönemin önemli gelişmelerinden biridir (bk. Karimov vd., 1999: 56-57). Toplumsal hayattaki bu değişme ve gelişmeler edebiyatta özgürlüğe zemin hazırlaması açısından önemlidir.

1960-1990 Dönemi Özbek Çocuk Edebiyatı

60'lı yıllardan itibaren tekrar lirik şiirler kaleme alınmaya başlanır. Özellikle dönemin genç kuşak şairleri başarılı lirik ve millî şiirler yazmış, propaganda şiirlerine daha az yer vermişlerdir (Kocaoğlu, 1998: 190). Mirzayev (2005: 55), bu dönemi Özbek halkının uyanma ve millî değerlerine geri dönme süreci olarak tanımlamış; ancak gelişim açısından parlak olmadığını, bu yönüyle durgunluk yılları olduğunu vurgulamıştır. Hamdamov (2019: 340), bu durgunluğun 60'lı yılların ortalarına kadar devam ettiğini belirtir.

Özellikle 60'lı yılların ortalarından itibaren Özbek edebiyatı yeni bir aşamaya geçmiştir. Edebî tür ve konu çeşitliliği artmış, olayları tüm zıtlıklarıyla yansıtmaya eğilimi güçlenmiştir. Bu dönemde çeşitli eserleriyle Xolmurod Safarov, Ernazar Ro'zimatov, Yoqub Hocayev, Allabergen Po'latov, Erkin Vohidov, Miraziz A'zam, Habib Rahmat gibi isimler de çocuk edebi-

yatına katkıda bulunmuştur. 1960'lı yılların sonları ile 1970'li yılların ilk yarısında devam eden baskı ortamının da etkisiyle şairler fikirlerini teşbihlere başvurarak üstü kapalı bir şekilde ifade etmeye başlamıştır. Özellikle Miraziz A'zam millî bilinci ve cesaretiyle ön plana çıkar. Onun *Yer Aylanadi* (Dünya Dönüyor, 1967) adlı şiiri, millî benliğe dönüş ve özgürlük fikirlerinin mecazi yollarla ifade edildiği eserlerden biridir:

Biri «men!» deb yelday yeladi, *Biri “Ben!” deyip yel gibi eser,*
Asta-asta yer aylanadi. *Dünya yavaş yavaş dönüyor.*
Har kimga ham navbat keladi, *Herkese sıra gelir,*
Asta-asta yer aylanadi. *Dünya yavaş yavaş dönüyor.*
Meva pishar bir kun nogahon, *Meyve pişer bir gün aniden,*
Asta-asta yer aylanadi. *Dünya yavaş yavaş dönüyor.*
O'zligini tanir har inson, *Benliğini tanır her insan,*
Asta-asta yer aylanadi. (A'zam, 2005: 78) *Dünya yavaş yavaş dönüyor.*

60'lı yılların sonlarından itibaren çocukların duygusal dünyasına yönelik şiir yazma geleneği başlamış ve bu gelenek, kapsamlı olarak ilk kez A'zam'ın eserlerinde kendini göstermiştir (Obidjon, 2012: 201). Şairin *Vijdon* (Vicdan, 1966) adlı şiirinde, öğretmenini zor durumda bıraktığı için üzülüp pişmanlık yaşayan bir çocuğun kalbindeki merhamet duygusu işlenir. *Bulut B'olib Qolaman* (Bulut Olurum, 1967) adlı bir başka şiirde ise ağabeyinin kendisine vurmasına içerleyen ve tekrar vurursa bulut olup uzaklara gideceğini, gözyaşlarının yağmur olup yağacağını söyleyen çocuk karakter örneğinde, çocuk kalbinin kırılabilirliği, hassaslığı ortaya konmuştur. Bu örnekte, çocuk şiirleri aracılığıyla sadece çocuğun değil, anne babanın eğitilmesinin de hedeflendiği görülmektedir. Bu dönem çocuk şiirlerinde ayrıca *doğanın kutsallığı, eğitim, bilim, okul sevgisi* konuları da güncelliğini korumuştur (bk. Suyumov ve Jumaboyev, 1995: 133-138).

70'li yıllar ile 80'li yılların ilk yarısı fikir özgürlüğünün olmadığı, propaganda şiirlerinin devam ettiği ya da şairlerin, düşüncelerini mecazi yollarla, imalı şekilde ifade ettiği bir dönemdir (Barakayev, 2009: 13). Bir diğer kırılma noktası olarak 80'li yılların ortalarından itibaren demokrasi rüzgârları esmeye, bağımsızlık duyguları daha yüksek sesle söylenmeye başlamış; eleştirel ruh ve açıklık oldukça güçlenmiştir (Mirzayev vd., 1993: 68-69). Şiirde Cho'lon gibi aydınların çırpınışlarını hatırlatan, adanetli ve vatanperver kahraman bir tip yaratılmıştır (bk. Hamdamov, 2019: 341). Ayrıca bu dönemden itibaren çocukların sadece aklına değil, derin duygular konu alınarak kalbine de hitap edilmiş; esprili ve eğlenceli ifadeler, mecazi anlatımlar, ilgi çekici ibarelerle kurulu şiirler kaleme alma

yönünde bir akım başlatılmıştır (bk. Obidjon, 2012: 201-203).

80'li yıllar çocuk edebiyatının önemli temsilcileri arasında Tursunboy Adashboyev, Safar Barnoyev, Miraziz A'zam, Anvar Obidjon, Rauf Tolipov, Qambar Ota (Utayev), Abdusaid Ko'chimov, Rustam Nazar, Hamza İmonberdiyev, Do'stjon Matjon, Kavsar Turdiyeva, Umida Abduazimova, Abdurahmon Akbar, Dilshod Rajab, Zuhridin İsomiddinoy, Orif To'xtashev gibi orta ve genç kuşak isimler sayılabilir.

Anvar Obidjon, kendine has tarz ve üslubuyla dikkat çeker. 1970-80'li yılların baskı dönemlerinde iğneleyici dili, mecazi anlatımı, imalı ifadeleriyle ön plana çıkar. Şairin *Go'dak Yig'isi* (Bebek Ağlaması, 1977) adlı şiiri bu türün tipik örneklerindedir. Şair, bu satırlarda Sovyet rejimine karşı tutumunu üstü kapalı bir şekilde ifade etmiştir:

Bolishchamga qo'yma bosh, *Yastığima koyma baş,*
 Paykalimdan yig'ma mosh, *Tarlamdan toplama maş,*
 Qirlarimdan terma tosh, *Kurlarimdan alma taş,*
 U meniki, ber menga! (Obidjon, 2006: 107) *O, benimdir; ver bana!*

Bu dönem çocuk şiirlerinde bağımsızlık duyguları, vatana bağlılık, vatan toprağının kutsallığı ve zenginliği gibi konular sıkça işlenmiştir. Öte yandan *vatan* konusunun *Sovyet Rusya'ya bağlılık* ya da *bağımsız Özbek devletine bağlılık* şeklinde iki yaklaşım temelinde işlendiğini belirtmek gerekir. Temur Ubaydullo, *Vatan* adlı şiirinde vatanın gurur ve mutluluk kaynağı olduğunu dile getirmiş; onu damarındaki kanı ile eş tutmuştur:

Vatan — mening jonimdir, *Vatan benim canımdır,*
 Qalbim qo'ridir Vatan. *Kalbimin ateşidir vatan.*
 Tomirdagi qonimdir, *Damarımdaki kanımdır;*
 Ko'zim nuridir Vatan. *Gözümün nurudur vatan.*
 U bo'lmasa dunyoni, *O olmasa dünyayı,*
 Qilib bo'lmas tasavvur, *Etmek olmaz tasavvur;*
 Vatan tengsiz gulshanım, *Vatan eşsiz gülşenim,*
 Vatan — tunganmas g'urur. (Ubaydullo, 1989: 4) *Vatan tükenmez gurur.*

Barış, kardeşlik, savaş karşıtlığı, halkların dostluğu gibi konular da dönem şiirinde güncelliğini korumuştur. Çocuk şairleri arasına 60'lı yıllardan itibaren katılan Yo'ldosh Sulaymon *Qo'shnilar* (Komşular) adlı şiirinde *halkların dostluğu* temasını işlemiştir:

Inoq bizning mahalla, *Dostanedir bizim mahalle,*
 Qo'shnilar har mahali — *Komşular her firsatta*

Bir-biriga qarashar, *Birbiriyle yordımlaşır,*
Do'stlik qanday yarashar! *Dostluk nasıl da yakışır!*
Shularni o'ylaganda, *Bunlari düşününce*
Lovillar bir his tanda — *Alevlenir bir his bedende:*
Dunyoda ko'p aholi, *Dünyada çoktur halklar,*
Dunyo ham bir mahalla: *Dünya da bir mahalledir,*
Mamlakatlar — qo'shnilar. (Sulaymon, 1986: 138) *Ülkeler komşu-
lardır.*

Safar Barnoyev'in *Tinchlikni Ulug'laymiz* (Barışı Yüceltiyoruz, 1984) adlı şiirinde de *barış ve savaş karşıtlığı* teması işlenmiştir:

Yer yuzida million, million bolamiz, *Yeryüzünde milyonlarca çocuğuz,*
Bir-biriga biz mehribon bo'lamiz. *Birbirimize biz sevecen oluruz.*
Ajratmaymiz, sen qorayu, biz oq deb, *Ayrımayız sen kara, biz beyaz diye,*
Yurtlarimiz, uy-joyimiz, yiroq deb. *Yurtlarımız, ev barkamız uzak diye.*
Yo'l qo'ymaymiz aslo yovuz urushga, *Yol vermeyiz asla kötü savaşa,*
Shaharlarni gul-bog'larni buzishga. *Şehirleri, bahçeleri bozmaya.*
(Barnoyev, 1986: 8-10)

Bu dönemde ana dili bilinci, eğitim, kitap sevgisi, alfabe gibi konularda da pek çok şiir kaleme alınmıştır. Miraziz A'zam'ın *Ona Tilim* (Ana Dilim, 1989) adlı şiiri, ana dili bilicinin işlendiği güzel örneklerden biridir:

Ona tilim, turkiy tilim, *Ana dilim, Türkî dilim,*
Ardoqligim, o'zbek tilim, *Saygıdeğer Özbek dilim,*
Avaylayman seni doim *Koruyorum seni daim*
Qaboq ile ko'zdek tilim. *Göz kapağı ile göz gibi, dilim.*
Ona tilim o'zbek tilim, *Ana dilim, Özbek dilim,*
Qadim-qadim turkiy tilim, *Kadim kadim Türkî dilim,*
Menga berding san'at, bilim *Bana verdin sanat, bilim,*
Vatanimdek ko'rkli tilim. (A'zam, 2005: 203) *Vatanım gibi güzel dilim.*

Yo'ldosh Sulaymon'ın *O'quvchilar Askari* (Öğrencilerin Askeri) başlıklı şiiri ise alfabe üzerine kaleme alınmış, harfler ile alfabenin diyalogu üzerine kurulmuştur. Şiirde harflerin kâğıt üzerinde dizilerek bir şeyler anlatması, öğrencilerin vermiş olduğu emeğin bir ürünü olarak tarif edilmiştir. Alfabe, harflerin *bütün bilimlere başçılık eden rehberler* olduklarını söylerken harfler, "Hepimiz öğrenci askeriyiz!" der (Sulaymon, 1971: 22). Şiirde çocuklara, okuma yazmanın, eğitimin bilime ulaştırın araç olduğu ve bu yolun emek gerektirdiği mesajı verilmiştir.

Emek, üretim, tarım ve pamukçuluk da bu dönemin sıkça işlenen diğer konularıdır. Okul yaşındaki çocukların, yaşlarına göre günlük hedefler konarak pamuk tarlalarında çalıştırılması Sovyet düzeninin bir parçasıdır. Bu sebeple emek ve emekçiliğin yüceltildiği, doğa güzelliklerinin betimlendiği şiirlerde aynı zamanda çocuk yaşlardan itibaren başlayan çalışma ve üretim algısı da şiirlere konu olmaktadır:

Maktabimiz maydoni	<i>Okulumuzun bahçesi</i>
Chaman-chaman yashnaydi,	<i>Çiçekler içinde parlıyor,</i>
Yosh tabiatshunoslar	<i>Genç tabiatseverler</i>
Unda o'qib ishlaydi.	<i>Orada okuyup çalışıyor.</i>
Dehqonchalar mashq qilib	<i>Küçük çiftçiler keyifle,</i>
Paxta ekdilar bardam.	<i>Pamuk ektiler gayretle.</i>
Chinakam paxtakordan	<i>Hakiki pamuk ustasından</i>

Qolishmaydi ular ham. (Muhammadiy, 1981: 66-67) *Geri kalmıyor onlar da.*

Yukarıdaki satırlar Quddus Muhammadiy'in *Yosh Dehqonlar Orzusi* (Genç Çiftçilerin Arzusu, 1978) adlı şiirden alınmıştır. Şiirde, okurken aynı zamanda pamuk tarlalarında çalışarak vatanın güzelleşmesine katkıda bulunan çocukların gurur ve mutluluğu anlatılmaktadır.

Şiirler, etik değer ve davranışları, görgü kurallarını çocuklara aktarma aracı olarak görülmüş; çocukların karakter gelişimine katkıda bulunmayı hedefleyen şiirler sıkça kaleme alınmıştır. Bunlar bazen bir anne, baba ya da büyükanne, büyükbabanın bazen de doğrudan şairin ağzından öğüt verilen şiirler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı şiirlerde olumlu davranış sergileyen çocuk karakterler örnek gösterilirken bazılarında olumsuz davranışların sonuçlarından ders çıkarılmaktadır. Kimi şiirlerde ise değerler eğitimi kişileştirme yoluyla cansız varlıklar ya da hayvanlar aracılığıyla verilmektedir. Bu tür şiirlerin hacmi oldukça fazladır. Örnek olarak, kitapları temiz kullanıp başka kişilerle paylaşmanın önemini vurgulayan *Kitob Umri* [Kitap Ömrü] (Sattor, 1980: 15); zor durumda kalan insanlarla alay edip onlara gülmek yerine yardım etmek gerektiğini dile getiren *Nurxon Bilan Burhon* [Nurhan ile Burhan] (A'zam, 1970: 5-6); söz dinlemek, büyüklere selam vermek, çalışkan olmak, sorumluluk almak gibi olumlu davranışlar üzerinde duran *Xo'p Bo'ladi — Xo'p Bo'ladi* [Tamam Olur, Tamam Olur] (Mo'min, 1972: 180); çalışkan ve bilgin olmanın öncelikle adaplı olmaktan geçtiği mesajını veren *Odob Bilan «Besh»* [Adap ile 'Beş'] (Sattor, 1980: 4); iyi niyetli, yardımsever ve arkadaş canlısı olmayı yücelten *Yaxshining Do'stlari Ko'p* [İyinin Dostları Çoktur] (Tolib, 1983: 8); bir utanç kaynağı olarak kopya çekmenin konu edildiği *Kechikkan Ori-*

yat [Geciken Utanç] (Akbarov ve Qodirov, 1987: 16-17) gibi şiirler verilebilir.

Bu dönemde şairler, çocukların dünya algısını ve hayal gücünü de göz ardı etmemiştir. Miraziz A'zam, yarattığı Aziz karakterinin düşünce, istek ve hayallerini, 1972'de kaleme aldığı *Azizning Orzulari* (Aziz'in Arzuları) adlı şiirinde işlemiştir (A'zam, 2005: 101-103). Şiirde, minik Aziz'in yıldızları tutmak, şemsiye ile uçmak üzerine sorduğu sorulara ve aya gittiğini gördüğü düşünce yer verilmiştir. Şiirin sonunda Aziz'in hayranlık uyandıran tüm bu hayallerinin gelecekte gerçekleşebileceği ihtimali ifade edilmiş, eğlenceli satırlarda aslında çocuk zihni ve algısının önemi vurgulanmıştır. *Yettiga Kirsam Agar* [Yedi Yaşına Girsem Eğer] (A'zam, 2005: 82), *Bola Qalbi* [Çocuk Kalbi] (Sattor, 1979: 10), *Erkinjonning O'ylari* [Erkincan'ın Düşünceleri] (Muhammadiy, 1987: 16-17), *Oyda* [Ayda] (Nazar, 1987: 19), *Shuhrat Chizgan Suratlar* [Şuhret'in Çizdiği Resimler] (Tolib, 1983: 7) bu tür şiirlere verilebilecek diğer örneklerdendir.

1990 ve Sonrası Bağımsızlık Dönemi Özbek Çocuk Edebiyatı

Bağımsızlığını 31 Ağustos 1991'de kazanan Özbekistan'da toplumsal, sosyal, siyasi ve ekonomik alanda büyük değişimler yaşanmıştır. Demokratik temelli bir hukuk devletine geçilmesi pek çok şeyi değiştirdiği gibi edebî dünyayı da değiştirmiştir. Özellikle Sovyet döneminde yasaklanan eserler yeniden yayımlanmış, deyim yerindeyse iadeitibar yapılmıştır. Sovyet dönemindeki baskının sona ermesi bir huzur havası estirmiş, böylece sanatkarlar eserlerinde özgürlük ruhunu canlı bir şekilde yansıtmışlardır.

Bağımsızlık yıllarında çocuk edebiyatına Xudoyberdi Komilov, Sodiqjon İnoyatov, Ma'mur Qahhor, Ne'mat Dushayev, Yusuf Miryusufzoda, Ravshan İsoqov, Vali Ahmadjon, Qo'zi İsmoil, Dilmurod Jabbor, Erpo'lat Baxt gibi yetenekli isimler katılmıştır. Bağımsızlık devri şiirinde hem içerik hem de tür, dil, üslup açısından değişimler olmuştur. Özellikle genç kalemlerin şiirlerinde yabancı terimlerden arınıp halkın diline yakınlaşan bir dil kullanılmaya başlanmıştır (Mirzayev, 2005: 75-82). Şair ve yazarlar bu yeni dönemde bağımsızlık, millî kimlik bilinci, yeni geleceğin inşası gibi konuları içtenlikle yansıtmıştır. Dış baskı ve kontrollerden sıyrılmış olan vatan ve bayrak konulu şiirler, millî benlik duygusuyla kaleme alınmaya başlamıştır.

“O‘zbekiston — hur Vatan,
Baxtimiz ayvonidir,
Armiyamiz mustahkam,
Ona yurt qalqonidir.

*Özbekistan hür vatanıdır,
Bahtımızın kapısıdır,
Ordumuz güçlüdür,
Ana yurdun kalkamıdır.*

Harbiy hizmat faxrimiz, — *Vatani görev iftiharımız,*
Bu mardlar maydonidir. *Bu, mertler meydanıdır.*
Jasur askar akalar, *Cesur asker ağabeyler,*
Ona yurt qalqonidir. (Rajab, 2019: 5) *Ana yurdun kalkanıdır.*

Yukarıdaki satırlar Dilshod Rajab tarafından kaleme alınan *Yurt Qalqonlari* (Yurt Kalkanları) adlı şiirden alınmıştır. Millî benlik duygusunun tümüyle kazanılmasıyla övgüler artık Özbek devletine, ordusuna ve milletine adanır. Qambar Ota'nın *Armiyamiz Mustahkam* (Ordumuz Kudretlidir) başlıklı şiiri Özbekistan ordusuna adanmış eserlerden biridir:

Armiyamiz mustahkam, *Ordumuz kudretlidir,*
Xalqparvardir chinakam. *Hakiki halkperverdir.*
Yurtimizda har askar *Yurdumuzda her asker*
Jasur, mard va xaloskor. *Cesur, mert ve halaskâr.*
O'zbekiston o'g'loni, *Özbekistan çocuğu,*
Bo'lib tinchlik posboni, *Olup barış bekçisi,*
Barcha ezgu insonni, *Bütün iyi insanları,*
Sharaflaydi jahonni. (Ota, 2014: 8) *Yüceltiyor cihani.*

Bağımsızlıktan sonra Özbek Latin alfabesinin kabul edilmesi dolayısıyla da şiirler kaleme alınmıştır. E'tibar Oxunova'nın *Alifbe* (Alfabe) adlı şiiri, alfabenin kişileştirilip öğrencilere hitap etmesi üzerine kurulmuştur:

— Salom sizga bolalar! *— Selam size çocuklar!*
Olib keldim sovg'alar. *Getirdim armağanlar.*
Yigirma to'qqizta harfim, *Yirmi dokuz tane harfim,*
Hammasi kerak, muhim. *Hepsi gerekli, mühim.*
Nasihatim uqingiz, *Nasihatimi anlayınız,*
Diqqat bilan o'qingiz. (Oxunova, 2006: 15) *Dikkat ile okuyunuz.*

Bir milletin birlik ve bütünlüğünün en önemli unsurlarından biri olan *dil* konusu da dönemin çocuk şiirlerinde ön plana çıkan konulardandır. Po'lat Mo'min *Ona Tilim — Ona Tilim* (Ana Dilim, Ana Dilim) adlı şiirinde, ana diline şu şekilde seslenir:

Pastlar seni yerga urdi, *Alçaklar seni aşağıladı,*
O'zlarining ketdi burdi. *Kendilerinin gitti itibarı.*
Bo'lmading hech tilim tilim, *Olmadın hiç dilim dilim,*
Ona dilim — ona tilim. *Ana dilim, ana dilim.*
Yassaviyning xitobisan, *Yesevî'nin hitabısın,*

Qodiriyalar kitobisan, *Kadiri'ler kitabısın,*
Ey, o'zimming mustaqilim, *Ey, benim müstakilim,*
Ona tilim — ona tilim. (Mo'min, 2003: 60-61) *Ana dilim, ana dilim.*

Miraziz A'zam'in *Qirq Bolaga Qirq Savol* (Kırk Çocuğa Kırk Soru, 2000) adlı kitabı, çocuklara yöneltilen sorulardan ibaret kırk şiirden oluşur. Bunlar çocukları bağımsızlık, özgürlük, cesaret, vatan gibi kavramlar üzerine düşünmeye; millî benliğini ve köklerini tanımaya, tarihî koşul ve olayları öğrenmeye, sorgulamaya yönelten küçük şiirlerdir. Bu şiirlerden biri şu şekildedir:

«Turkiston» qanday nom? *“Türkistan” nasıl bir isim?*
«Turon» qanday nom? *“Turan” nasıl bir isim?*
Bu ulug' so'zlarni eshitganmisiz? *Bu yüce sözcükleri işittiniz mi?*
Eshitgan bo'lsangiz ma'nosini ham *İşitmiş iseniz manasını da*
Maydalab, sinchiklab tekshirganmisiz? *Didik didik edip araştırdınız mı?*
Tekshirgan bo'sangiz, ayting, bularning *Araştırmış iseniz söyleyin, bunların*
Sizga aloqasi bor ekanmi sal? *Sizinle var mıymış biraz alakası?*
Yo siz boshqamisiz, Turon boshqami? *Yoksa siz başka mısınız, Turan*
başka mı?
Menga javob ayting, javobki tugal. *Bana cevap verin, ki cevap belli.*
(Solmaz ve Tuğlacı, 2020: 202)

A'zam'in bu kitabında yer verdiği şiirler artık *Türk, Türkistan, Turan* gibi kelimelerin rahatlıkla dile getirilebildiğini, Sovyet sisteminin ve propagandalarının eleştirel gözle değerlendirilebildiğini göstermektedir. Sovyet döneminde daima kusursuz ve bayram havasında yansıtılan hayat, artık tüm gerçeklikleriyle yansıtılmaya başlanmıştır. Ayrıca Özbek halkının karakteristik özellikleri, millî bayramları, uzak ve yakın tarihi, tarihî şahsiyetleri eserlere özgürce konu edilmiştir. Örneğin Tursunboy Adashboyev'in *Orzularim — Qo'sh Qanotim* (Arzularım, Çift Kanadım, 2003) adlı kitabında bir bölüm Türk siyasi ve edebî tarihinin büyük ustalarına adanan şiirlerden oluşmaktadır. Bunlar arasında *Yassaviy Zuryodlari* (Yesevî Nesli), millî şuurun en coşkulu şekilde yansıtıldığı şiirlerden biridir:

Xo'ja Ahmad Yassaviyni, *Hoca Ahmet Yesevî'yi*
Buyuk Temur pir tutgan. *Büyük Timur pir saymış.*
Turk qavmining qadrini *Türk kavminin kadrini*
U doimo bir tutgan. *O daima bir tutmuş.*
Qondosh xalqmiz, tilagim *Kandaş halkız, dileğim*

Ko'ngling bahor, yoz bo'lsin. *Gönlün bahar, yaz olsun.*

Qul Xoja Ahmad eliga *Kul Hoca Ahmet iline*

Gullar poyandoz bo'lsin. (Adashboyev, 2003: 146-148) *Güller; örtü olsun.*

Bağımsızlıktan sonra edebiyatta özgürce ele alınan konulardan birisi de *Nevruz*'dur. Millî karakterin bir parçası olarak Nevruz Bayramı, çocuk şiirlerinde de kendine sıkça yer bulmuştur. Shukur Qurbon'a ait *Navro 'zim* (Nevruzum) adlı şiirde Nevruz betimlemesi şu şekilde yapılmıştır:

Navro'z, navro'z, navro'zim, *Nevruz, nevruz, nevruzum,*

Sen mening ko'rar ko'zim, *Sen benim gören gözüm,*

Sen mening aytar so'zim, *Sen benim söyledığım sözüm,*

Sen mening xuddi o'zim, *Sen benim tıpkı özüm,*

Sen mening yorug' yuzim. (İbrahimova, 2010: 164) *Sen benim parlak yüzüm.*

Ana dili bilincine sahip olmak, vatan toprağını korumak, üreterek topluma katkı sağlamak, Özbek toplumsal hayatının vazgeçilmez unsuru olan aile kurumuna sahip çıkmak, bayrak, özgürlük, misafirperverlik, akıl ve bilimin önderliğinde aydınlık bir gelecek yaratmak, millî ve manevi değerleri yüceltmek, tabiat sevgisi gibi konular bu dönem şairlerinin dilinde sıkça işlenir.

Bağımsızlık dönemi eserlerinin içeriğindeki değişim ve gelişmeler elbette bir kalemde gerçekleşmemiştir. Hatta bağımsızlıkla beraber kaynak sıkıntısı, yayımların tirajındaki düşüş gibi birtakım problemler de ortaya çıkmıştır. Kahhar (2016: 258), yine de asıl problemin bağımsızlıktan sonra yayımlanan bazı ders kitaplarında eski usul ve görüşteki çizginin korunması, *din, milliyetçilik* konularının özgürce işlendiği eserlere yer verilmesi ya da çevirilerde Rus edebiyatına ağırlık verilmesi olduğunu vurgulamıştır. Bu gibi sorunların giderilmesinde Miraziz A'zam, Anvar Obidjon, Tursunboy Adashboyev, Abdurahmon Akbar gibi yüksek millî bilince sahip kalemlerin eserleri ve faaliyetleri önemlidir. Adashboyev ve Akbar editörlüğünde 2009'da yayımlanan *Özbek Çocuk Edebiyatı Antolojisi*'nin birinci cildi şiire, ikinci cildi ise nesre ayrılmış; antolojide çocuk edebiyatı temsilcilerinin çocuklara ana vatan sevgisi ve bağlılığını aşılayacak seçkin birçok eserine yer verilmiştir.

Bağımsızlıktan sonra gündeme gelen problemlerden bir diğeri Özbek Latin alfabesiyle yayımlanmış çocuk kitaplarının yetersizliği olmuştur. Bu kapsamda 2010'da çocukların ve gençlerin manevi gelişimlerine katkıda bulunacak dünya ve Özbek klasiklerini Özbek Latin alfabesiyle basılı ve elektronik şekillerde yayımlamak üzere beş yıllık yasa tasarısı hazırlan-

mıştır. Tasarının amacı, genç neslin büyük ecdadın manevi mirası ve evrensel ahlak ilkeleri temelinde, vatanperverlik ruhuyla eğitilmesine, entelektüel yetkinlik ve yaratıcılıklarının ortaya çıkarılmasına hizmet edecek eserlerin yayımlanması şeklinde tanımlanmıştır². Bu tasarı doğrultusunda Özbek ve dünya edebiyatından yüzlerce eser yeniden yayımlanarak çocuk edebiyatına kazandırılmıştır. Ayrıca 2017³, 2018⁴ ve 2019⁵ yıllarında alınan devlet kararlarıyla çocuk edebiyatı yayınları yapan ve yapacak olan yayınevlerine mali devlet desteği ve çeşitli muafiyetler sağlanması, basım maliyetlerinin azaltılması, çocuk ve gençlik edebiyatı şair ve yazarlarının eğitilmesi, faaliyetlerin desteklenmesi çocuk edebiyatının gelişimine yönelik atılan önemli adımlardır. Bu gibi teşvikler kapsamında Özbekistan'ın çeşitli vilayetlerinde çocuk edebiyatı temalı festivaller düzenlenmiş; bu festivallerde çocuk kitaplarının sergilendiği kitap sergileri açılmış ve dans, konser, söyleşi gibi etkinlikler gerçekleştirilmiştir.

2020'de *O'zbek Bolalar Adabiyoti Oltin Fondidan* (Özbek Çocuk Edebiyatının Altın Hazinelelerinden) serisi kapsamında çocuk edebiyatının seçkin eserleri yeniden basılmış; seride Po'lat Mo'min, Nosir Fozil, Anvar Obidjon, Dilshod Rajab gibi isimlerin çeşitli eserlerine yer verilmiştir⁶. Günümüzde çocuklar için *Tong Yulduzi* (Tan Yıldızı), *Bolalar Dunyosi* (Çocukların Dünyası), *Bolalar Adabiyoti* (Çocuk Edebiyatı), *G'uncha* (Gonca), *Jajji Akademik* (Minik Akademisyen), *Gulxan* (Ateş), *Bola va Zamon* (Çocuk ve Zaman), *Bilimdon* (Bilge) gibi çok sayıda gazete ve dergi yayımlanmaktadır. Bu yayınlarda çocuklara yönelik çeşitli türden edebiyat ve folklor ürünlerine, çeviri eserlere, Özbek tarihindeki büyük simaların ve günümüz sanatkarlarının öz geçmişlerine yer verilmektedir. Çocukların kaleme aldığı şiirler ve çizdiği resimler yayımlanarak sanattaki yaratıcılığı teşvik edilmektedir.

Sonuç

Özbek çocuk edebiyatı bağımsız bir saha olarak çağdaş Özbek edebiyatı içerisinde 1930'lu yıllarda ortaya çıkmıştır. Bu yıllardan itibaren ilk defa sadece çocuklar için yazan kalemler yetişmiştir. Çocuk şiirinde, *eğitimin önemi, doğa ve hayvan sevgisi, anne babaya, yaşlılara hürmet, görgü kurallarını bilme, etik davranışlar edinme, çalışkanlık, insanları ve dünyayı sevmeye* gibi konular hemen hemen her dönemde işlenmiştir. Öte yandan çe-

2 Yasa tasarısıyla ilgili detaylar için bk. <https://lex.uz/ru/docs/-1618338> erişim tarihi: 14/03/2021

3 Detaylar için bk. <https://lex.uz/docs/-3338600?ONDATE=13.12.2019> erişim tarihi: 14/03/2021

4 Detaylar için bk. <https://www.lex.uz/docs/-3720516> erişim tarihi: 14/03/2021

5 Detaylar için bk. https://www.norma.uz/qonunchilikda_yangi/bolalar_adabiyoti_chiqareshni_hohlovchilar_uchun_-_imtiyoz erişim tarihi: 14/03/2021

6 Konuyla ilgili haber metni için bk. <https://kun.uz/uz/35746057?q=%2Fuz%2F35746057> erişim tarihi: 04/09/2021

şitli siyasi/toplumsal olay ve unsurlar kaçınılmaz olarak edebiyatta da bazı kırılmalar yaşanmasına sebep olmuştur. Çalışmada bunlardan yola çıkarak Özbek çocuk edebiyatının gelişiminin 1930-1960, 1960-1990, 1990-günümüz şeklinde üç bölümde ele alınabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

1930-1960 yılları edebiyatta Sosyalist realizm etkisinin olduğu süreçtir. 1941-45 yıllarında gerçekleşen İkinci Dünya Savaşı'nın da etkisiyle şiirde *kolhoz, hüner, emekçilik, pamukçuluk, üretim, eğitim, kahramanlık, vatanperverlik, mücadele, vatan savunması* konuları sıkça işlenmiştir. Savaştan sonra özellikle *barış, halkların kardeşliği, savaş karşıtlığı* konuları hâkim olmuştur. *Din ve milliyetçilik* konuları yasaklanmış, *vatan* konusu sadece Sovyetlere bağlılığını bildirme, Sovyet önderlerine, Kızıl Ordu'ya övgüler yağdırma gibi bağlamlarda ele alınmıştır.

1960'lardan itibaren edebiyatta yeni bir aşamaya geçilmiştir. 1953'te Stalin'in ölümünün de etkisiyle bu yıllarda propaganda şiirleri, yerini lirik şiirlere bırakmaya başlamıştır. Ayrıca edebî tür çeşitliği artmış, çocukların duygusal dünyasına yönelik şiirler kaleme alınmıştır. 1970-80'li yıllarda edebiyatta yeniden güçlenen baskı ve propagandacılığa rağmen dönemin ikinci kırılma noktası olarak 80'li yılların ortalarından itibaren demokrasi ve bağımsızlık duyguları yüksek sesle söylenmeye başlamış; eleştirel yaklaşım güçlenmiştir. Şiirde çocukların kalbine de hitap edilmiş; esprili ifadeler, mecazi anlatımlarla kurulu şiirler kaleme alınmaya başlamıştır.

1990'dan itibaren bağımsızlıkla beraber özgür ve millî nitelikteki edebî ortamın da önü açılmış; şiirde *bağımsızlık, bayrak, ana dili, alfabe, millî bayramlar, tarihî şahsiyetler* özgürce işlenmeye, eski sistemin eleştirisi açıkça dile getirilmeye başlamıştır. Bağımsızlıktan sonra kaynak sıkıntısı, tirajlarda düşüş gibi bazı sorunlar ortaya çıksa da bunlar çeşitli devlet kararlarıyla aşılmaya çalışılmıştır. Bugün hem basılı olarak hem de internet ortamında çocuklara yönelik çok sayıda gazete ve dergi yayımlanmakta, çocukların sanatın çeşitli dallarındaki yaratıcılığı teşvik edilmektedir. Genel ahlak ve görgü kurallarının işlendiği, millî kimlik, ana dili bilinci, kültürel kimlik aidiyeti gibi temalarla desteklenen çocuk şiirleri bugün Özbek edebiyatının temel edebî araçlarının başında gelmektedir.

Kaynakça

- A'zam, M. (1970). *Senga Nima Bo'ldi*. Toshkent: Yosh Gvardiya.
- A'zam, M. (2005). *Saylanma: Bolalar uchun asarlar* (Ed. A. Obidjon). Toshkent: Cho'lpon.
- Adashboyev, T. (2003). *Orzularim - Qo'sh Qanotim*. Toshkent: Sharq.
- Akbarov, A. ve Qodirov, M. (1987). *Kichkintoy va Paxtaoy*. Toshkent: Yulduzcha.

- Axmedova, Z. (1984). *Yumor i satira v uzbekskoy detskoy poezii: 60- 70-x godov.* Doktora Tezi. Taşkent: Tashkentskiy Ordena Trudovogo Krasnogo Znameni Gosudarstvenniy Universitet imeni V. I. Lenina.
- Azimov, A. ve Hazratqulov, M. (2011). *Bolalar Adabiyoti va Folklor.* Samarqand.
- Barakayev, R. (1994). *XX Asr Boshlaridagi O'zbek Bolalar Adabiyoti va Abdulla Avloniy Ijodi.* Doktora Tezi. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Alisher Navoiy Nomidagi Adabiyot Instituti.
- Barakayev, R. (2009). "Bolalarga Beraylik Dunyoni". *O'zbek Bolalar Adabiyoti Antologiyasi I: She'riyat* (Ed.: T. Adashboyev ve A. Akbar). Toshkent: O'qituvchi. 3-24.
- Barnoyev, S. (1986). *Tinchlikni Ulug'laymiz.* Toshkent: Yosh Gvardiya.
- Curayeva, G. (2010). "Özbek Çocuk Şiirlerinde Hicvî Timsaller Yaratmanın Kendine Özgü Özellikleri". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, X/1*, 17-21.
- Diyor, Z. (1946). "To'yona". *Sharq Yulduzi, 4-5*, 17.
- Dursunoğlu, H. (2007). "Çocuk-Edebiyat ve Çocuk Edebiyatı". *Eğitim Fakülteleri İçin Çocuk Edebiyatı* (Ed: Ö. Yılar ve L. Turan). Ankara: Pegem Akademi. 1-36.
- G'ulom, G. (1983). *Farzandlarimga.* Toshkent: Yosh Gvardiya.
- Hamdamov, U. (2019). "Dönemsel Problemlerin Şiirin İmaj Dünyasına Yansımaları". *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi, 2/2*, 335-341.
- Hayit, B. (2000). *Sovyetlerde Türklüğün ve İslâm'ın Bazı Meseleleri.* İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- İbrahimova, Z. (2010). *Gulgina: Kichkintoylar uchun badiiy adabiyot majmuasi II.* Toshkent: Yangi Nashr.
- Jamilova, B. (2020). "O'zbek Bolalar She'riyatida Ma'rifat va Tarbiya". *Filoloji ve Kültür Araştırmaları 2* (Ed.: N. Hasan ve M. Yuldaşev). Karabük: Karabük Üniversitesi. 384-387.
- Jumaboyev, M. (1996). *O'zbek va Jahon Bolalar Adabiyoti.* Toshkent: O'qituvchi.
- Jumaboyev, M. (2004). *Bolalar Adabiyoti.* Toshkent: O'qituvchi.
- Kahhar, T. (2014). "XX. yy. Özbek Çocuk Edebiyatı ve Yayıncılığı". *I. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri.* İstanbul. 78-95. https://cogeyb.org/wp-content/uploads/2015/05/001_Bildiriler-1.pdf erişim tarihi: 18/04/2021
- Kahhar, T. (2016). "Çağdaş Özbek Çocuk Edebiyatı ve Bazı Meseleleri". *III. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu: Bildiriler* (Ed.: M. Günyüz, B. V. Yıldız ve T. Şimşek). İstanbul: Step Matbaacılık. 257-264. <https://cogeyb.org/wp-content/uploads/2016/10/3.-SEMPOZYUM-B%4%b0LD%4%b0R%4%b0LER-K%4%b0TABI.docx.pdf> erişim tarihi: 14/03/2021
- Karimov, N., Mamajonov, S., Nazarov, B., Normatov, U. ve Sharafiddinov, O. (1999). *XX Asr O'zbek Adabiyoti Tarixi.* Toshkent: O'qituvchi.

- Kocaoğlu, T. (1998). “Özbek Türkleri Edebiyatı”. *Türk Dünyası El Kitabı IV Edebiyat: Türkiye Dışı Türk Edebiyatları*. Ankara: TKAE, 179-197.
- Matchonov, S., Shojalilov, A., G‘ulomova, X., Sariyev, Sh. ve Dolimov, Z. (2020). *O‘qish Kitobi: Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 4- sinfi uchun darslik, 6- nashr*. Toshkent: Yangiyul Poligraph Service. https://eduportal.uz/Umumiyfiles/darsliklar/4/oqish_4_uzb.pdf erişim tarihi: 19/02/2021
- Matjon, S. ve Qurboniyozov, M. (2009). *Bolalar Adabiyoti Ijodiy-Uslubiy Izlanishlar*. Toshkent: NTDPU.
- Mirzayev, S. (2005). *XX Asr O‘zbek Adabiyoti*. Toshkent: Yangi Asr Avlodi.
- Mirzayev, S. ve Shermuxamedov, S. (1993). *Hozirgi Zamon O‘zbek Adabiyoti Tarixi*. Toshkent: O‘zbekiston.
- Mo‘min, P. (1972). *Odob va Oftob*. Toshkent: Yosh Gvardiya.
- Mo‘min, P. (2003). *Bolajon, Bolajonim*. Toshkent: Cho‘lpon.
- Muhammadiy, Q. (1981). *Odam — Olam Qo‘shig‘i V- kitob*. Toshkent: Yosh Gvardiya.
- Muhammadiy, Q. (1987). *Men Sizga Bir Hikmat Aytayin*. Toshkent: Yulduzcha.
- Nazar, R. (1987). *Yashasin Quyoshli Kun*. Toshkent: G‘afur G‘ulom.
- O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Alisher Navoiy Nomidagi Til va Adabiyot Instituti (2006-2008). *O‘zbek Tilining Izohli Lug‘ati (I-V)*. Toshkent: “O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi” Davlat Ilmiy Nashriyoti.
- Obidjon, A. (2006). *O‘g‘irlangan Pahlavon*. Toshkent: Cho‘lpon.
- Obidjon, A. (2012). “O‘rni Borning Qadri Bor”. *Osmondagi Darvoza*. Toshkent: Sharq. 199-207. https://uzsmart.uz/kitoblar/files/Aralash/Tursunboy%20Adashboyev.%20Osmondagi%20darvoza_%5Buzsmart.uz%5D.pdf erişim tarihi: 17/04/2021
- Ota, Q. (2014). *Quyosh Bola Oy Bola*. Toshkent: O‘qituvchi.
- Oxunova, E. (2006). *Buvijonim Keldilar*. Toshkent: O‘qituvchi.
- Rajab, D. (2019). “Yurt Qalqonlari”. *O‘qish Kitobi: Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 1- sinfi uchun darslik, 15- nashr* (Ed.: T. G‘afforova, E. Shodmonov ve G. Eshturdiyeva). Toshkent: Sharq. 5. https://eduportal.uz/Umumiyfiles/darsliklar/1/oqish_1_uzb.pdf erişim tarihi: 21/02/2021
- Safarov, O. (1985). *O‘zbek Bolalar Poetik Folklori*. Toshkent: O‘qituvchi.
- Sattor, Sh. (1979). “Bola Qalbi”. *Sharq Yulduzi*, 6, 10.
- Sattor, Sh. (1980). *Buncha Totli*. Toshkent: Yosh Gvardiya.
- Solmaz, E. ve Tuğlacı, G. (2020). “Özbekistan Çocuk Şiirleri”. *Türk Dünyasından Çocuk Şiirleri* (Ed.: S. Sağlam ve E. Sakallı). Ankara: Bengü. 185-224.
- Sulaymon, Y. (1971). “O‘quvchilar Askari”. *Guliston*, 9, 22.
- Sulaymon, Y. (1986). “Qo‘shnilar”. *Sharq Yulduzi*, 2, 138.
- Suyumov, A. ve Jumaboyev, M. (1995). *Bolalar Adabiyoti*. Toshkent: O‘qituvchi.

- Şirin, M. R. (2016). “Edebiyat ve Çocuk Edebiyatı: Edebiyatın Amacı ve İşlevi”. *Türk Dili*, CX/780, 12-31.
- Tolib, R. (1983). *Eshitmadim Demanglar*. Toshkent: Yosh Gvardiya.
- Turaeva, D. (2015). “Problem of the Hero of the Uzbek Children’s Literature of 50-60”. *Anglisticum Journal*, 4/12, 51-56.
- Turaeva, D. (2016). “Özbek Çocuk Şiirinde Maharet Meseleleri”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 13/3, 71-84.
- Turdieva, K. (1994). *Hozirgi Zamon Bolalar She’riyatida Ma’naviyat Masalasi*. Doktora Tezi. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Alisher Navoiy Nomidagi Adabiyot Instituti.
- Turdieva, K. (2017). “Osobennosti sovremennoy uzbekskoy detskoy poezii”. *International Scientific Journal*, 54/10, 66-69. <https://dx.doi.org/10.15863/TAS.2017.10.54.15>
- Ubaydullo, T. (1989). *Qirlar To‘la Qizg‘aldoq*. Toshkent: Yosh Gvardiya.
- Umarova, M., Xamrakulova, X. ve Tojiboyeva, R. (2019). *O‘qish Kitobi: Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 3- sinfi uchun darslik, 4- nashr*. Toshkent: O‘qituvchi. https://eduportal.uz/Umumiyfiles/darsliklar/3/oqish_kitobi_3_uzb.pdf erişim tarihi: 21/02/2021
- Üşenmez, E., Boltabayev, S. ve Tuğlacı, G. (2016). *Özbekçe-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Türk Dünyası Vakfı.
- Rajabov, D. (1995). *80- yillar O‘zbek Bolalar She’riyatida Poetik Mahoratning Ayrim Masalalari*. Doktora Tezi. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Alisher Navoiy Nomidagi Adabiyot Instituti.

Extended Summary

This study aims to examine the historical development of Uzbek children's literature and the reflections of political/social changes in children's poetry. Accordingly, the study seeks to answer the following questions: What political/social events and factors influenced the Uzbek children's literature? What are the periods and who are the representatives of the Uzbek children's literature? What are types of themes in the Uzbek children's poetry?

Uzbek children's literature has been discussed in the books prepared for high schools or universities in Uzbekistan by Suyumov and Jumaboyev (1995), Jumaboyev (1996; 2004), Matjon and Qurboniyozov (2009). Researchers such as Safarov (1985), Azimov and Hazratqulov (2011) examined the subject within the context of folklore. There are also various theses on Uzbek children's literature in Uzbekistan. Zulfiya Akhmedova (1984) examines humor and satire in Uzbek children's poetry of the 60's-70's. Barakayev (1994) prepared a thesis on Uzbek children's literature and Abdulla Avloniy's work at the beginning of the 20th century. Kavsar Turdiyeva (1994) put forward a thesis on ethical values in contemporary children's poetry. Dilshod Rajabov (1995), on the other hand, dealt with some literary skills problems in Uzbek children's poetry in the 80s.

There are also articles and conference papers in which various aspects of Uzbek children's literature are discussed. Curayeva (2010) dealt with the subject of satire in Uzbek children's poetry in the 80's-90's. Kahhar (2014) dealt with publishing activities in Uzbek children's literature. In another paper, he touched upon various problems of contemporary Uzbek literature and focused on the necessity of removing the current traces of the problems caused by the pressure of the Soviet era (Kahhar, 2016). Turaeva (2016) dealt with the theme of nature in Uzbek children's poetry and examined the poems written on the seasons. Turaeva (2015) interpreted the educational values of Uzbek children's poetry in the 50's-60's through some sample poems. Jamilova (2020), on the other hand, gave a few examples on the subject of education in Uzbek children's poetry. One of the more recent studies was prepared by Solmaz and Tuğlacı (2020). Forty Uzbek children's poems selected from various poets and subjects, together with their Turkish translations, are included in the book section titled *Uzbekistan Children's Poems* (185-224). Some of the studies are mentioned here. However, studies on Uzbek children's literature are not enough and there is a significant gap in terms of qualified and comprehensive studies in the field.

Uzbek children's literature began to take shape with Uzbek textbooks written at the beginning of the 20th century, and emerged as an independent literature in the 1930's. As of these years, poets who wrote only for children were trained for the first time, and children's characters appeared in poetry. Uzbek children's literature, of course, is not independent of the literary accumulation before 1930. Children's folklore, educational-moral works in the type of *pendname* and the first textbooks form the foundations of Uzbek children's literature. Based on this idea, researchers such as Suyumov and Jumaboyev (1995: 46), Barakayev (2009: 4), Matjon and Qurboniyozov (2009: 9), generally start Uzbek children's

literature from the first quarter of the 20th century and evaluate the works of Hamza Hakimzoda Niyoziy, Sadridin Ayniy, Abdulla Avloniy within the scope of the period when this literature began to take shape. In the available sources, no specific historical classification has been made for the development process of Uzbek children's literature from 1930 to independence.

In this study, Uzbek children's literature will be discussed from the 1930's, and examined in three sections, 1930-1960, 1960-1990 and 1990-present. The corpus of the study is limited to poetry because it is the common type of children's literature. The poems were compiled from poetry books published in various years and magazines such as *Sharq Yulduzi* (Star of the East) and *Guliston* (Rose Garden). The poems reflecting the characteristic features of the period were chosen as examples. They were examined in the context of theme, text and mentality. Due to the limitations of the study, a part of each sample poem was taken, not the whole. Translations from world children's literatures into Uzbek are excluded from the scope of the study.

The importance of education, love of nature and animals, respect for parents and the elderly, knowing the rules of etiquette, acquiring ethical behaviors, diligence, loving people and the world have been the subject of the Uzbek poetry in almost every period. On the other hand, various political/social events inevitably affected the literature. Socialist realism had an impact on literature in the 1930s-1960s. With the effect of the Second World War (1941-45) the subjects of collective farm, skill, labor, cotton farming, production, education, heroism, patriotism, struggle, defense of the homeland were frequently discussed in the poems. After the war, especially peace, brotherhood of peoples, opposition to war were emphasized. The subjects of religion and nationalism were banned.

After Stalin died in 1953, propaganda poems began to give way to lyric poems in the 1960's. In addition, the variety of literary genres has increased, and poems have been written about the emotional world of children. In the 70's-80's, pressure and propagandism in literature gained strength again, however, since the mid-80's, the feelings of democracy and independence began to be spoken loudly; critical approach is strengthened. The poems also addressed the hearts of children and poems with humorous expressions and metaphorical expressions began to be written.

Since 1990, with the independence, flag, mother tongue, alphabet, national holidays, historical figures began to be expressed freely, and the criticism of the old system began to be expressed openly. Although some problems such as resource shortage and decrease in circulation emerged after independence, these were tried to be overcome by various government decisions. Today, many newspapers and magazines for children are published both in print and on the internet, and children's creativity in various branches of art is encouraged. Children's poems, in which general morals and etiquette are handled, and which are supported by themes such as national identity, mother tongue consciousness, cultural identity belonging, are one of the main literary devices of Uzbek literature today.